

НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ПОХОДЖЕННЯ КИРИЛИЦІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті розглядається походження нашої писемності з точки зору науково-історичного підходу і всупереч широко відомій церковній міфології.

Ключові слова: абетка, кирилиця, глаголиця, латиниця, письмо, історія.

Abstract

The article takes a scientific approach to the history of the origin of the Slavonic alphabet.

Keywords: alphabet, Cyrillic, Glagolitic, Latin, writing, history.

На жаль, до нинішніх часів переважна більшість громадян у питаннях щодо походження нашої писемності знаходиться більше під впливом церковної легенди і не володіє навіть найменшими науковими знаннями про виникнення та поширення кирилиці. У дореволюційній науці була поширена думка, що писемність виникла на Русі у зв'язку з прийняттям в X столітті християнства. Розсадником писемності серед слов'янських народів, на думку авторів, була Візантія, а візантійська література проникала на Русь через Болгарію, причому першими пам'ятками писемності на Русі були книги, написані староболгарською (або давньослов'янською) мовою. Радянські вчені розглядали походження і розвиток писемності у зв'язку із зростанням внутрішніх потреб країни, які визначалися соціально-економічним розвитком.

З утворенням в IX столітті ранньофеодальної давньоруської держави спостерігається процес уніфікації писемності східнослов'янських племен. Водночас спільність історичних шляхів розвитку ряду слов'янських племен і народів (східних, західних, південних) визначила і тенденцію до встановлення серед них на певному етапі суспільного розвитку сформованих письмових знаків загальних алфавітів (при збереженні місцевих особливостей письма). У ряді робіт з мовознавства та палеографії переконливо доводиться мовна спорідненість і спорідненість писемності слов'янських народів. Проблема створення одного з алфавітів, що розповсюдилися серед ряду слов'янських племен в IX-X ст., пов'язана з питанням про діяльність візантійських місіонерів Костянтина і Мефодія серед західних слов'ян, що населяли Моравію. Ці місіонери розробили для західних слов'ян азбуку і переклали з грецької на слов'янську мову ряд книг літургійного характеру. Через посередництво учнів і послідовників Костянтина і Мефодія ця абетка поширилася серед південних слов'ян у Болгарії та Сербії, а також на території Давньоруської держави.

Біографічні дані, які ми маємо щодо Костянтина (перед смертю прийняв чернече ім'я Кирила) маємо такі. Він був сином воєначальника знатного походження з Солуня (Салоніки) - міста зі слов'янським населенням. Костянтин отримав богословську освіту і був призначений бібліотекарем патріаршої бібліотеки і викладачем філософії (тобто богослов'я) в школі Константинополя. Звідси, очевидно, і прізвисько Костянтина - Філософ. Костянтин добре володів кількома мовами. Крім слов'янської він знав грецьку, латинську, арабську і єврейську мови. У політичних цілях візантійський уряд використовував Костянтина в якості релігійного місіонера, посилаючи його до Сирії, Криму, Хазарії.

Разом з Костянтином в якості його помічника був відправлений його брат Мефодій, який спочатку займав високий адміністративний пост в Македонії, а потім жив у монастирі.

Створення азбуки, відповідної до слов'янської фонетичної системи, було неможливо шляхом механічного запозичення знаків грецького або латинського алфавітів. Адже не вся звукова сторона «словенської мови» могла бути виражена названими алфавітами. Користуючись грецькою абеткою, не можна було передати ряд слов'янських звуків, оскільки для них не було там відповідних букв. Наприклад, слов'янська мова знає звук **ш**, відсутній у грецькій. Така умовна підміна слов'янських звучань грецькими (або відповідними латинськими) знаками створювала ряд труднощів у передачі слов'янською мовою церковної літератури, ускладнювала для латинських і грецьких місіонерів їх пропаганду.

Найдавніші слов'янські рукописи написані двома різними алфавітами. Один з них називається кирилицею, інший - глаголицею. Кирилиця отримала свою назву від імені Кирила. Термін «глаголиця», подібно слову «буквиця», позначає абетку взагалі.

Питання про те, яка з названих абеток є первісною і найбільш древньою і яка з них може бути пов'язана з ім'ям Костянтина, до цих пір ще не вирішене остаточно. Труднощі розробки цього питання полягають в тому, що не збереглися слов'янські рукописи середини IX століття, коли власне працювали серед західних і південних слов'ян Костянтин і Мефодій. Є лише писемні пам'ятки кінця IX-X століть, які між іншим доводять, що в той час користувалися обома алфавітами. Донедавна найдавнішим з відомих пам'ятників кирилівського письма вважався напис 993 р. від імені болгарського царя Самуїла, вирізаний на надгробній кам'яній плиті у Македонії. Зараз ми знаємо і більш ранні пам'ятки кирилівського письма. Так, болгарськими вченими К. Мітєвим та І. Гошівим відкриті написи (кирилівські і глаголичні) на стінах і плитах так званої Симеоновської церкви у Преславі. Одна з цих написів датується 893 р.

При спробах вирішити питання про слов'янські абетки було висловлено кілька гіпотез. Ряд дореволюційних дослідників, ставлячи питання про джерела і походження кирилиці і глаголиці, підходили до вирішення питання механічно. Кирилиця зазвичай розглядалася як відтворення грецького (візантійського) статутного, або книжкового письма (листи «урочистих» книг). Основу глаголиці найчастіше бачили в грецькому курсиві (який служив для написання як книг, так і канцелярських документів). Серед інших велике поширення набула гіпотеза чеського вченого славіста П. І. Шафарика. Він дійшов висновку, що Кирилом була створена глаголиця, а так звана кирилиця виникла приблизно на кілька десятиліть пізніше у каліграфічній школі при дворі болгарського царя Симеона. Точка зору Шафарика про зв'язок глаголичного алфавіту з діяльністю Кирила розвинулася в працях низки російських учених славістів і палеографів, наприклад, Н.С. Тихонравова, І.В. Ягича, В.І. Щепкіна та ін.

За словами В.І. Щепкіна, гіпотези, подібні шафаріковській, «здатні нескінченно вдосконалюватися і черпати з часом нові сили». Щепкін коротко сформулював основні докази на користь того, що глаголиця «винайдена» Костянтином, а кирилиця виникла в Болгарії. Основні з цих доводів зводяться до наступного:

1. В областях, де діяли до свого вигнання Костянтин і Мефодій, тобто в Моравії і Паннонії, виявляються рукописи, написані глаголицею, а не кирилицею.

2. Аналіз мови вказує на західне походження саме глаголичних рукописів, а не кирилівських.

Отже глаголична слов'янська абетка була складена, згідно з припущенням Шафарика, для слов'ян, що населяли Моравію і Панонію, де діяли Кирило і Мефодій. Звідси найдавніші глаголичні рукописи поширювалися на південь і південний схід, до Болгарії, Сербії і т.д.

А. М. Селищев також є прихильником погляду про більш раннє походження глаголиці. Він вважав, що глаголиця була розроблена Костянтином на основі грецького письма з використанням знаків єврейсько-самаритянської писемності. І наводив докази:

1. Знаки глаголиці у кирилиці отримали диференціацію (замість одного знака два);

2. Кирилиця спрощувала знаки глаголиці, надаючи їм геометричні форми;

3. У глаголиці цифрове значення літер відповідає порядку алфавіту, у кирилиці цифрове значення мають лише знаки, взяті з грецького письма;

4. У глаголиці архаїчні риси мови виступають більшою мірою, ніж у кирилиці;

5. Старшинство глаголиці підтверджує район її поширення (Моравія, Македонія, Албанія);

Прихильником теорії про більш раннє походження кирилиці є Е.Ф. Карський, який пов'язує кирилицю з ім'ям Кирила. Карський вважає, що Костянтином при складанні слов'янської азбуки було використано візантійське статутне літургійне письмо свого часу.

І тут слід визначитися, що ми приймаємо за власне кирилицю. З глаголицею все ясно – це явно створений нашвидкуруч варіант абетки, який віддзеркалює кирилицю. А ось остання є прямим запозиченням грецького письма з додатковими літерами для особливих звуків, що не зустрічаються у греків. І зрозуміло – якщо це запозичене грецьке письмо, то воно відповідно і набагато більш давнє. Якщо ж розглядати кирилицю в якості новоствореного алфавіту на основі грецького письма, то і тут не все так просто. Святі рівноапостольні Кирило та Мефодій чи їх учні дійсно могли упорядкувати запозичення грецької абетки для своєї місії. І в цьому розумінні кирилиця могла виступити більш пізнім заміном створеної спочатку глаголиці (палімпсести всі зроблені на основі глаголиці). Однак використання балканським населенням грецьких літер для передачі своїх слов'янських текстів

закономірно траплялося і до описуваних подій. Інша справа, що воно не було належним чином упорядкованим та систематизованим. Відповідна паралель тут напрошується і з походженням латинського алфавіту, в основі якого також лежить запозичення грецьких літер, тільки набагато раніше і в іншому варіанті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.Хабургаев Г. А. Старославянский язык / Г. А. Хабургаев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Просвещение»,1986. – 288 с.

Старовойт Юрій Леонідович - канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет. starovojt.vin@gmail.com

Starovoit Yuri Leonidovich - Candidate of Philology, Associate Professor, Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa starovojt.vin@gmail.com